Fasilitaatio on vahingollista hölynpölyä

Timo Saloviita
professori
Jyväskylän yliopisto
saloviita@edu.jyu.fi

Erityiskasvatuksen kenttä on tulvillaan terapiamenetelmiä, jotka lupaavat nopeita tuloksia jopa ihmeparannuksen hengessä (Leppänen, 2006). Harvat menetelmät ovat kuitenkaan varsinaisesti vahingollisia. Uusi tulokas kommunikoinnin alueella, fasilitoitu kommunikaatio *(facilitated communication)*, on kuitenkin sekä tehoton että poikkeuksellisen vahingollinen.

Fasilitoinnissa avustaja pitää kiinni vaikeavammaisen henkilön kädestä ja ohjaa tätä osoittamaan näppäimiä. Tuloksen väitetään olevan vaikeavammaisen henkilön omaa ilmaisua (Crossley, 1994). Toimintamalli tuli Suomeen kymmenkunta vuotta sitten Yhdysvalloista (Kärnä-Lin, 1995) ja alkoi vähitellen levitä meilläkin. Sen tulokset olivat niin hämmästyttäviä, että voitiin puhua jopa ihmeestä. Itse asiassa ihmeitä oli useitakin: 1) Vaikeavammaisiksi ja autistisiksi diagnosoitujen henkilöiden väitettiin kirjoittavan vaativia tekstejä, osoittavan matemaattisia taitoja ja käyttävän vieraita kieliä. 2) Nämä taidot ilmestyvät kuin tyhjästä ilman edeltävää opetusta tai ympäristön tekemiä havaintoja esimerkiksi lukutaidosta. 3) Kirjoittamisen tapa oli käytännössä mahdoton: avustettavat henkilöt kirjoittivat ikään kuin ilmaan tarvitsematta palautetta antavaa kontaktia näppäimistöön tai näyttöön. 4) Heidän käyttäytymisensä pysyi muissa suhteissa heille annettujen diagnoosien rajoissa, erikoista oli vain viestintä.

Tiedostamattomat liikkeet selityksenä

Luulisi olevan aika selvää, että fasilitaatiossa liikuttiin mahdottoman alueella. Kriitikot osoittivatkin nopeasti, että fasilitaatioefektissä oli kysymys avustajan tiedostamattomista kädenliikkeistä (Mostert, 2001). Tämä selitti, miksi avustettava henkilö pystyi koeolosuhteissa vastaamaan oikein kysymyksiin vain silloin, kun avustaja tiesi oikean vastauksen.

Tiedostamattomat liikkeet kuulostavat oudolta asialta, mutta itse asiassa ne ovat monien melko tuttujenkin ilmiöiden taustalla. Penkkiurheilijan tekemät myötäliikkeet ovat hyvä esimerkki. Myötäliikkeille on ominaista, että henkilö tiedostaa liikkeen vasta sen tehtyään. Liike ei siis ala tietoisena aikomuksena, vaan henkilö ikään kuin seuraa liikettä sivusta. Toinen esimerkki ovat hypnoosissa ja valvetilassa tuotetut motoriset suggestiot. Monet uskonnolliset liikkeet ammentavat tiedostamattomista liikkeistä. Näitä ovat helluntailaisten harrastama kielillä puhuminen, karismaattisiin liikkeisiin kuuluvat kaatumiset, laestadiolaisten "liikutukset" ja kveekarien eli vapisijoitten lahkon vapina. Parapsykologian puolelta ilmiöitä löytyy lisää: automaattikirjoitus, Chevreulin heiluri ja Ouija-lauta, joiden avulla vaikkapa henget puhuvat sekä kaivonkatsominen, jossa vesisuonet nykivät varpua. Eläintieteen puolelta tunnetaan viisaan Hansin tapaus, eli hevonen, joka osoitti merkittäviä matemaattisia kykyjä. Nyt on joukon jatkoksi saatu myös fasilitoitu kommunikaatio, jossa avustaja tiedostamattaan ohjaa toisen henkilön kättä.

Tietokantojen tarkastelu osoittaa, että tieteellinen keskustelu fasilitaatiosta kääntyi laskuun vuoden 1994 jälkeen. Joukko tieteellisiä ja ammatillisia seuroja julkaisi siitä noihin aikoihin varoittavia kannanottoja. Hämmennystä on kuitenkin aiheuttanut se, että pieni osa tiedemaailmaa ei hyväksynyt tulkintaa tiedosta-

mattomista liikkeistä, vaan on jatkuvasti väittänyt fasiltoinnin tuloksia aidoksi viestinnäksi. Tätä joukkoa johtaa professori Douglas Biklen Syracusen yliopistosta. Esimerkiksi kaivonkatsomiselle ei ole löydettävissä samanlaista arvovaltaista tukea.

Tuomas Alatalon tapaus

Suomessa fasilitaatio nousi yleiseen tietoisuuteen ja samalla kanonisoitui tieteelliseksi tiedoksi vuonna 1999, jolloin Helsingin Sanomat, WSOY ja joukko korkeasti koulutettuja ammattilaisia toivat julkisuuteen vaikeasti CP-vammaisen Tuomas Alatalon nimissä julkaistun kirjan "Olen ja saan sanoa". Ihmisten herkkäuskoisuus sai tapauksen yhteydessä uskomattomia muotoja. Tuomas Alatalon fasilitointia ei koskaan näytetty julkisuudessa, nähtävästi sen takia, että hän saattoi pyristellä sitä vastaan. Ainoa julkisuudessa nähty näyte (TV-dokumentti 15.6.1999) oli leikelty kokoon useista osista. Äidin mukaan vastarinta johtui siitä, että Tuomaksen huippuälykkyyteen liittyi sellainen ominaisuus, että kyllä ja ei menivät joskus sekaisin. Tämän takia Tuomas jouduttiin usein väkivaltaisesti pakottamaan kirjoituspuuhiin. Muun muassa lastenpsykiatri Jari Sinkkosen silmälasit sinkoutuivat eräässä tällaisessa yhteenotossa (Sinkkonen, 1999). Toinen erikoisuus oli Tuomaksen valokuvamuisti, jonka avulla hänen väitettiin lukevan kirjoja sivu kerrallaan tarvitsematta muuta kuin vilkaista tekstiä. Todellisuudessa "valokuvamuisti" on kansanomainen metafora. Ilmiö on mahdoton jo pelkästään verkkokalvon rakenteen takia. Kolmas hämmästyttävä seikka oli Tuomaksen tapa kirjoittaa, sillä hän katseli kokonaan muualle ja jätti näppäinten tarkkailun äidilleen. Selityksen mukaan Tuomas teki tämän tahallaan, antaakseen epäilijöille lisää vettä myllyyn. Tuomaksella ei liioin ollut lapsuusiän amnesiaa ja hän muisti tapahtumia lähes syntymästään saakka.

Tuomas Alataloon liittyvät ihmeet alkoivat olla luonteeltaan yllmaallisia ja niiden epäilemisestä tulikin jo pyhyyteen kohdistuvaa pilkantekoa. Lastenpsykiatri Jari Sinkkonen (1999) totesi, että tarvitsimme tällaisia tarinoita, joissa "elämä oli kuolemaa mahtavampi". CP-liiton tiedottaja Sini Pälikkö jäi ilman vastakaikua yrittäessään tuoreeltaan ampua alas oletukset Tuomas Alatalon aidosta kirjoittajuudesta (Pälikkö, 1999). Mensan älykköpalkinto meni Alatalolle eikä Pälikölle. Kun pyhittäminen oli tapahtunut, julkisuus sulkeutui asialliselta kritiikiltä (Saloviita & Sariola, 2003a, 2003b). Arvostelua luonnehdittiin asennevammaisten miestutkijoiden absurdiksi puheeksi. Toisinajattelijoita ei silti alun alkaenkaan puuttunut. Jo Alatalon kirjassa puhuttiin kirjoitustyötä ympäröivistä "perkeleellisistä epäilyistä".

Hieman malttia

Vaikka pieni osa tiedemaailmaa ja ammattilaisia onkin asettunut tukemaan fasilitaatiota, kannattajien perustelut ovat olleet hataria. Esimerkiksi Douglas Biklen käyttää fasilitaation pätevyyden todisteena Tuomas Alatalon tapausta (Niemi & Kärnä-Lin, 2002) kaikkine ihmeineen ja vaikenee samalla sen vastakritiikistä (Saloviita & Sariola 2003a). Biklenin vetoaa myös siihen, että jotkut henkilöt ovat oppineet fasilitaation kuluessa kirjoittamaan itse, joten "heidän kohdallaan fasilitaatio toimi" ja "kiista oli ohi" (Biklen & Kliewer, 2006). Tässä Biklen sekoittaa kaksi asiaa, fasilitaation viestintänä ja kädestä kiinni pitämisen opetusmenetelmänä. On varmaankin mahdollista opettaa joku kirjoittamaan pitämällä kiinni hänen kädestään. Sitä tehdään esimerkiksi Magnus Enckellin maalauksessa "Kansakoulu" vuodelta 1899. Tämä on kuitenkin eri asia kuin tulkita teksti henkilön omaksi ilmaisuksi. Tavan takaa fasilitaatiota puolustetaan erilaisilla klassisilla virhepäätelmillä, kuten väittämällä, että asiat ovat harvoin mustavalkoisia *(argumentum ad verecundiam)* tai siirtämällä todistamisen taakka vastustajille *(argumentum ad ignorantiam)*.

Fasilitaation vahingollisuutta havainnollistaa suomalainen tutkimus (Ojalammi & Leppänen, 2005), jossa osoitettiin, että kaikki kokeisiin saadut 11 tapausta, joiden väitettiin olevan aitoja kirjoittajia, pystyivät fasilitaatiossa kertomaan vain sen, mitä avustajat tiesivät. Tutkijat havaitsivat, että fasilitaatio jopa heikensi itsenäistä kommunikaatiota niillä henkilöillä, jotka ilman apua pystyivät jonkin verran kirjoittamaan itse.

Fasilitaation tuhoisuus johtuu siitä, että valekommunikaatio syrjäyttää henkilön oman viestinnän. Fasilitaation sisältö heijastelee avustajan omia intressejä. Suomessa vammaisen henkilön vierailuja vanhempi- >>

ensa luokse on estetty fasilitoituun tekstiin vetoamalla. Meilläkin on jo nähty perheeseen kohdistuneita insestisyytöksiä. Luottamus fasilitaatioon voi johtaa siihen, että henkilön muu kommunikaatio, kuten eleet, ilmeet tai irralliset sanat voidaan täydellisesti hylätä. Kun tuloksena on ristiriita kirjoitetun sanan ja eleiden välillä, voidaan rouva Alatalon tavoin vedota siihen, että kyllä ja ei menevät sekaisin. Näin avustaja saa täydellisen vallan vammaisesta henkilöstä, vieläpä hyvänsuopaisuuden varjolla. Jos fasilitaatiota käytetään arkipäivän valintatilanteissa, vammainen henkilö joutuu avustajan armoille.

Useimmat fasilitointia käyttävät henkilöt toimivat vilpittömästi, vaikka monet avustajat myös tunnustavat vaikuttaneensa teksteihin. Tuomas Alatalon tekstit ovat niin jäsentyneitä, ettei sellaisia voi enää tuottaa vain arvailemalla seuraavaa kirjainta. Ne on ehkä kirjoitettu ajatuksenluvun avulla, mihin epäsuorasti myös viitataan eräässä tekstissä (Alatalo, 2003).

On luonnollista, että monet perheet tarttuvat fasilitaation tarjoamaan väärään lupaukseen lapsensa ihmeparannuksesta. Alan ammattilaisten on kuitenkin syytä säilyttää malttinsa. Erehtyminen on pelkästään inhimillistä, ja tällä kertaa lankaan menneitä ovat muun muassa jo WSOY, Helsingin Sanomat, RAY, Kehitysvammaliitto, Autismiliitto, Lastenlinna ja Mensa. Tästä hyvästä seurasta olisi kuitenkin pystyttävä irtautumaan jo yksin ammatillisen vastuun nimissä.

Lähteet

Alatalo, T. (1999). Olen ja saan sanoa. Porvoo: Wsoy.

Alatalo, T. (2003). Kirjoittaminen kruunaa arkeani. Helsingin Sanomat, 5.11.2003.

Biklen, D. & Kliewer, C. (2006). Constructing competence; autism, voice and the 'disordered' body. International Journal of Inclusive Education, 10, 169-188.

Crossley, R. (1994). Facilitated communication training. New York: Teachers College.

Kärnä-Lin, E. (1995). Facilitated communication: kommunikaatiomenetelmä vaikeasti vammaisille. Erityiskasvatus, 38, 6-8.

Leppänen, M. (2006). Fasilitointiko vielä puuttui? Puheterapeutti, 20 (1), 19-21.

Mostert, M. P. (2001). Facilitated communication since 1995: a review of published studies. Journal of Autism and Developmental Disorders, 31, 287-313.

Niemi, J. & Kärnä-Lin, E. (2002). Grammar and lexicon in facilitated communication: a linguistic authorship analysis of a Finnish case. Mental Retardation, 40, 347-357.

Ojalammi, U. & Leppänen, M. (2005). Fasilitointi – faktaa, fiktiota vai filunkia. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan pro gradu. (luettavissa internetistä)

Pälikkö, S. (1999). Kirjakokemuksia. CP-lehti (5), 18-19.

Saloviita, T. & Sariola, H. (2003a). Authorship in facilitated communication: a re-analysis of a case of assumed representative authentic writing. Mental Retardation, 41, 374-379.

Saloviita, T. & Sariola, H. (2003b). Tuomas Alatalon tapaus. Esimerkki fasilitaation vaaroista. Skeptikko (4), 4-11. (luettavissa internetistä)

Sinkkonen, J. (1999). Äidinrakkauden hätyyttämät. Teoksessa: Alatalo, T. Olen ja saan sanoa. (s. 5-12) Porvoo: Wsoy. ◈